

eksponent for en helt anden form for analyse af en udgravning. Det kan synes mærkeligt, at de to forskere arbejdede samtidigt med samme materiale.

Jens Erik Skydsgaard

Magnus Wistrand: Cicero Imperator. Studies in Cicero's correspondence 51-47 B.C. Studia Graeca et Latina Gothoburgensia XLI. Göteborg 1979. 202 s. + appendices, bibliografi og indices. 80 sv. kr.

Ciceros militære karriere var kort. Som ung deltog han i forbundsfællekrigen (90/89) og i året 51-50 var han proconsul i Cilicien, førte tropperne i nogle mindre træfninger, belejrede og erobrede den iøvrigt ukendte by Pindenissum og blev udråbt til imperator af sine soldater. Han opnåede, at senatet i Rom vedtog en takkefest i hans navn, og vendte hjem besjælet af ønsket om at fejre en triumf. Så kom bruddet mellem Pompeius og Caesar, og alt var med ét slag ændret. Cicero vægrede sig længe ved at tage parti, men drog endelig til Pompeius i Grækenland i midten af 49. Han deltog ikke i slaget ved Pharsalos og tog efter Pompeius' død ophold i Brindisi, indtil han i efteråret 47 vendte hjem til Rom. Først da nedlagde han officielt sit imperium og hjemsendte sine 12 lictores med de laurbærbekransede fasces.

Fra disse år besidder vi et rigt brevmateriale fra Ciceros hånd. Brevene til Atticus er oven i købet ikke sjældent forsynet med afskrifter af andre breve, hvis indhold Cicero diskuterer med vennen. Det er dette kildemateriale, Magnus Wistrand behandler i sin nu publicerede disputats. Forfatteren nærmer sig opgaven med stor belæsthed i sekundærlitteraturen og betydelig filologisk akribi – ikke mindst noterne vidner om at forfatteren er en kyndig filolog, der ikke viger tilbage for indgående tekstkritiske diskussioner. I fortolkningen af brevene fremstår forfatteren desuden som en skarpsindig historiker, der med et sikkert blik for detaljerne forstår og kan forklare det vekslende politiske spil.

Af afgørende betydning for forståelsen af Ciceros rolle er konstateringen af, at det var en politisk umulighed for Cicero at nedlægge sit imperium efter borgerkrigens udbrud, d.v.s. det *senatus consultum ultimum* af 7. januar 49, der pålægger »consulerne, prætorerne, tribunerne og de proconsuler, der befinder sig uden for byen at drage omsorg for at staten ikke lider skade«. Cicero er hermed – nolens volens – en brik i det politiske og militære spil, fordi han har en formel militær status. Selv spiller han imidlertid med ved at forsøge at stifte fred mellem parterne. Som alle ved, var dette forgæves, men et forsøg på at vurdere fredsbestræbelserne dag for dag yder i højere grad politikerens Cicero retfærdighed.

Magnus Wistrand betragter det som en vigtig iagttagelse, at Cicero ikke siger alt, hvad han ved, til hvem som helst. Hertil må man sige et »naturligvis ikke«, da det jo drejer sig om diplomati, hvor man *må* spille med fordækte kort. »We must therefore be very carefull when using these letters as historical sources«, siges det side 96, og igen omtrent med samme ord side 147. Begrebet »historical sources« er dels opfattet som realhistorisk kilde og dels som kilde til Ciceros politiske synspunkter. Man må tilføje, at brevene derimod er fortrinlige kilder til Cicero som politisk taktiker, der spiller på forskellige kendsgerninger over for forskellige personer og af og til lader uvidende om noget, han i andre breve har afsløret kendskab til. Denne sidste evne hos Cicero skatter forfatteren muligvis mindre, men blotlægningen heraf er en betydelig landvinding og atter en demonstrering af, at historikeren må tage hensyn til hele overleveringen.

Naturligvis kan ingen være enig med en forfatter i alle hans vurderinger. Her skal jeg blot konkret anføre en detalje, hvor jeg er uenig med forfatteren. Ciceros brev til Cato

(ad fam. 15,6) fra juli 50 opfatter jeg som en meget bitter bebrejdelse, fordi Cato ikke støttede Ciceros ønske om at opnå en takkefest (supplicatio). Bebrejdelsen er skjult i mange omsvøb, men de to centrale sætninger citerer Wistrand side 35, uden at tillægge dem den vægt, jeg ville give dem. Netop i diplomatisk sprog bestræber man sig for ikke at støde, og derved får selv den mindste bebrejdelse en særlig vægt – ikke mindst når den som her er serveret i en udsøgt retorisk form. Man kan sammenligne Ciceros brev til Pompeius (ad Att. 8,11 D), hvor bebrejdelsen – og dermed Ciceros forsvar for at han ikke har taget parti – ligger i bemærkningen, at Cicero jo ikke kendte Pompeius' planer, skønt vi andetstedsfra ved, at det gjorde han udmærket. Pointen er imidlertid, at Cicero ikke kendte Pompeius' politiske planer fra ham selv. Pompeius havde således ikke behandlet ham, Cicero, som en jævnbyrdig (se side 88 ff.).

Sådanne detaildivergenser kan måske demonstrere de fortolkningsvanskeligheder, der er forbundet med at fordybe sig i det ciceronianske brevcorpus. Magnus Wistrands bog er en fortrinlig demonstration af, hvor lønnende det er at fordybe sig i en udvalgt del heraf. Læringsintensiteten bliver større og forståelsen bestandig dybere.

Jens Erik Skydsgaard

Erik Wistrand: Caesar and Contemporary Roman Society. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora 15. Göteborg 1978. 61 sider+indices. Sv. kr. 40.

Denne lille bog er en udvidelse af den kendte latinprofessor Erik Wistrands afhandling i *Politik och Litteratur i Antikens Rom*, Stockholm 1962, 2. udg. 1978, omtalt i dette tidsskrifts 12. række bd. 2, 1967, side 395 ff.

Afhandlingen har i mange år været benyttet som introduktion til den sene romerske republiks historie ved Københavns universitet, og det må hilses med glæde, at den nu foreligger tilgængelig for den internationale forskning. Wistrand giver en indgående analyse af det romerske klientelasamfund, bygget på analyser af begreber som »dignitas«, »gratia«, »fides« etc. Arbejdsmetoden er dels begrebsanalyse og dels eksemplificering ud fra de agerendes politiske adfærd. Som eksempel på Wistrands evne til analyse skal især henvises til side 39 ff., hvor den ideologiske forskel mellem Pompeius og Caesar mesterligt påvises ud fra to små breve fra de pågældende til Cicero. Klarere kan den afgrundsdybe kløft mellem de to dynaster næppe udtrykkes. Trods mordet på Caesar fortsatte hans ideologi og blev det egentlige grundlag for det augustæiske principat, der nok bedst forstås som en klientelastat med kun én virkelig patronus.

Wistrands ærinde er først og fremmest skildringen af den politiske ideologi eller propaganda – i forlængelse af Ronald Syme og Lily Ross Taylor, men langt mere indforstået skildret. Begrebet »fides« opfattes først og fremmest moralsk, men også ordets økonomiske connotationer nævnes. Der er tale om skildringen af et politisk adfærdsmønster, som kan beskrives med eksempler, ikke om et sammenhængende socio-økonomisk system. At påvise et sådant med sikkerhed tillader vore kilder næppe, i alle fald ikke på nærværende stadi af forskningen.

Jens Erik Skydsgaard

M. T. Clanchy, From Memory to Written Record. England 1066–1307. London, Edward Arnold 1979. 330 s.+19 kommenterede tavler. £ 14,95.

Denne bog er et forsøg på at skildre overgangen fra mundtlige aftaler til fast brug af